

Староста В.І., Туряниця В.В.

Ужгородський національний університет

ВЕЛИКЕ ТВОРІННЯ О.ДУХНОВИЧА

Серед першорядних проблем українства – проблема національного відродження. На терені національної духовності ми втратили впродовж тривалого часу чимало здобутків, залишених нам у спадок від справжніх ревнителів національних скарбів. У час складних умов відродження загальнолюдських цінностей в усіх сферах нашого життя особливого значення набуває глибинна гуманізація освіти, звернення до невичерпних джерел народної духовності, минулого України, до моральних і наукових надбань предків, що зможе утвердити нову духовність, продовжити й розвивати культурно-історичні традиції народу.

Прийняття Верховною Радою нашої держави історичних доленосних документів – Декларації про державний суверенітет України та Акту проголошення незалежності України – відкриває новий етап розвитку культури, духовності й науки. Сьогодні виникає соціальна потреба поглиблено і об'єктивно дослідити минуле.

Олександр Духнович – один із найбільш видатних представників культурно-освітнього середовища Закарпаття середини ХІХ ст. Дослідження педагогічної спадщини Олександра Васильовича Духновича стає особливо актуальним на сучасному етапі становлення та розвитку національної системи освіти, оскільки розвиток української педагогічної думки неможливо уявити без ретельного аналізу історії вітчизняної педагогіки.

Творчість О.В.Духновича досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: Д.Данилюк, П.Лінтур, О.Машталер, В.Микитась, О.Мишанич, Ф.Науменко, Ю.Сак, Ю.Бача, М.Ричалка, О.Рудловчак, А.Шлепецький та інші.

У квітні 2003 року прогресивна громадськість світу відзначала за рішенням міжнародної організації ЮНЕСКО 200-річчя від дня народження видатного просвітителя, педагога, письменника та культурно-освітнього діяча Олександра Васильовича Духновича.

У 1857 році в м.Львів видано підручник Олександра Духновича «Народная педагогія въ пользу училищъ и учителей сельскихъ. Часть I. Педагогія общая» (рис.1), який призначався автором як для вчителів, так і для батьків. Це був перший методичний посібник такого типу в Україні [1, с.225]. Він був новаторським і значно випереджав тогочасну педагогічну думку. Таким чином, у поточному 2007 році виповнюється 150 років виходу в світ цієї знаменитої праці.

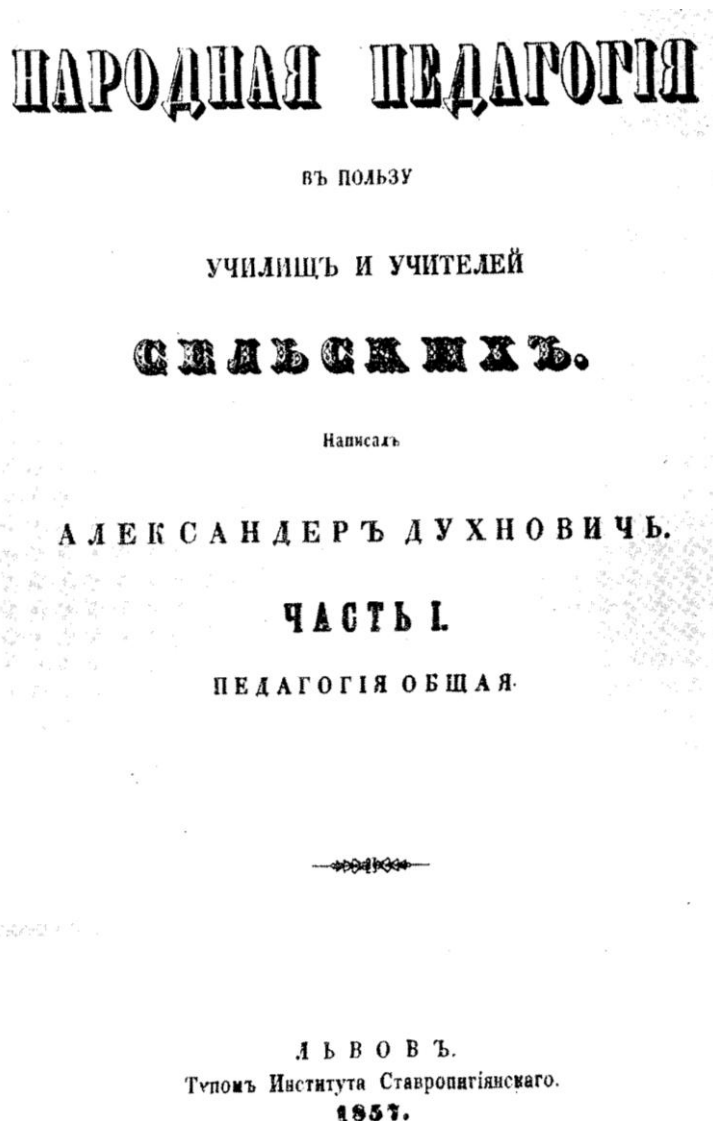

Рис.1. Титульна сторінка посібника «Народная педагогія ...»

Мета даної статті – висвітлення деяких педагогічних підходів Олександра Духновича, описаних у посібнику «Народная педагогія ...», та аналіз їх значення для сьогодення.

Дослідження показує, що написання підручника зумовлено декількома важливими об’єктивними чинниками:

- по-перше, шкільництво в краї почало розростатися;

- по-друге, в закарпатоукраїнців проявився потяг до знань, освіти, науки й культури;

- по-третє, О.Духнович добре усвідомлював, що розвитком шкільництва й наявністю підручників для учнів, без кваліфікованих учителів не можна досягти вагомих результатів.

На той час у школі переважали схоластика та словеснодогматичний метод викладання. Засвоєння знань проходило за принципом механічного зазубрювання, а не доступності, свідомості та зв'язку знань з практикою життя. А тому Олександр Васильович поставив перед собою одне з нелегких завдань – написати і видати хороший підручник із педагогіки, який би у стислій формі і доступно доносив основні принципи, методи, форми й засоби навчання та виховання.

«Народная педагогія...» відкривається передмовою, в якій ідеться про важливість освіти й науки в житті особистості та суспільства. Відтак зміст підручника викладається у вступі, дванадцяти главах, висновку та додатку. Даний підручник, з огляду сьогодення його побудови і змісту, розкриває основні проблеми теорії й методики виховання, навчання та практики школознавства і відповідає вимогам сучасності, оскільки Духнович:

- розкриває загальні основи педагогіки (визначає її предмет, указує на мету й завдання виховання та всебічний розвиток особистості);

- виділяє основні проблеми дидактики (розкриває суть навчального процесу, обґрунтовує зміст освіти, закономірності, засоби, принципи, методи й організаційні форми навчання);

- подає теорію виховання особистості (наголошує на завданні, змісті, напрямках, принципах і методах виховання);

- висвітлює питання школознавства й ролі вчителя-вихователя (про устрій і розпорядок школи, правила поведінки в школі, про якість та обов'язки учителів і т.п.).

Методичний посібник «Народная педагогія въ пользу училищъ и учителей сельскихъ. Часть I. Педагогія общая» – розроблено автором у формі

добре продуманої системи запитань і відповідей, методичних порад стосовно різних аспектів освіти, виховання та розвитку дитини. Розглянемо деякі з них.

Олександр Духнович указує на важливість освіти та виховання для становлення особистості. Сам посібник автор називає «Народною педагогією...», оскільки прямо вказує на її основне призначення: «Просвіщеніє єсть нужное для жизни народа, то узнати должно, ибо народ без просвіщенія не может називатися народом» [2, с.390].

Видатний просвітитель зазначає, що людина може стати людиною тільки за умови доброї освіти та виховання: «Человіка составляют естество (натура), наука і обичай. Естественную склонность получает человек од самой природы, что составляет темперамент, но науку і обичай дает упражненіє і наставленіє или воспитаніє. Человек без воспитанія і наставленія, хотя і естественніми добродітелями і силами обдаренный, будет неспособным і не потребным, як земля, хотя лучшая, если не работается, производит один токмо бур'ян і пустую лободу» [2, с.364].

Таким чином, дана думка Олександра Духновича повністю узгоджується із сучасними підходами щодо однакової ролі біологічних і соціальних чинників у формуванні особистості.

Визначальна роль батьків у вихованні дітей виявляється, на думку О.Духновича, насамперед у наступному:

- до народження дитини вести здоровий спосіб життя – «родители должны, во-первых, діти уже здоровими родити» [2, с.367];
- бути прикладом у всьому – «родители суть первіи наставники своїх чад» [2, с.367]; «више всіх же нужно єсть, чтобы родители отрокам своїм добрый приклад подавали» [2, с.369];
- сприяти виховуванню здорової дитини – «должны родители младенца или новорожденное свое отроча осторожно хранить і о его здоров'ї постаратися ... Так во-первых, натуральное да будет дітей препитаніє, умеренность в яденіи і питіи, чистота да наблюдается. Надо всім упражненіє удов, призвичаніє к перемянам воздуха. І сего ради діти да не будут всегда заперти в хатах, но всяк

день нікатореє время да будут на свіжом воздусі» [2, с.368]; «потребно діти упражненнями тілесними кріпити, чтоб од ногтей приучити отпровергати всякую язву» [2, с.369]. Олександр Духнович навіть згадує Платона, який «того хромим називаєт, кто токмо в душевних силах упражнивается, а тіло в лінивості оставляєт» [2, с.369];

- особлива роль матері – «должность матери большая есть нежели отца к отрочати. Так мати должна отроча своє власним молоком питати, своїми руками ласкати і не спущатися зовсім на служанки» [2, с.368];

- вміле поєднання похвали і покання – «за доброе діло похвалити, полюбити і обдарити, а за злоє тихенько наказати, і то не з гнівом, не з ярістю, але з благим напам'янієм, і не наказанія ради, но ради направлення» [2, с.369-370].

У сучасних умовах, на жаль, роль батьків через їх зайнятість чи інші причини часто підміняють засоби масової інформації – телебачення, Інтернет тощо. Виховний ефект такого впливу, з нашого погляду, явно не сприяє такій заміні.

У праці Олександра Духновича відсутні поняття «дидактичні принципи», але він вживає практично тотожні поняття «правила педагогії», які «вообще залежать в просвіщеніі пам'яті, в наклонності к добротітелі і в развитію сил душевних і тілесних молодого человека» [2, с.370].

Великого значення Олександр Духнович надає наочності навчання, що суттєво полегшує сприйняття і усвідомлення нового, покращує мотивацію учіння. Як шлях вирішення проблеми автор піднімає проблему необхідності забезпечення шкіл різноманітним приладдям: «Прото учитель должен іміти потребнія к ученію книги, мапи, образки, бумаги і чорнила, і все то, что к ученію ему потребно і полезно єсть» [2, с.376].

Головний організатор навчально-виховного процесу – вчитель. У посібнику з педагогіки ми не знаходимо сучасних слів про особистісно зорієнтоване навчання, але це не означає, що Олександр Духнович недооцінює ролі учня, як суб'єкта навчального процесу. Скоріше навпаки, щоб формувати

особистість учня, педагог сам має бути особистістю. А головну роль він відводить педагогу як організатору пізнавальної діяльності, який перевершує художника, оскільки формує людину: «Педагогія єсть художество художеств, поєму і педагог всіх художников со взором званія свого превішаєт, он бог єсть который не нікую ломкую вещь, но человека і человечество устрояєт» [2, с.371].

Нагадаємо, що у тодішній школі переважав догматизм: «Многі учителі, грішат в стязанії отвітов, ибо жаєлают од дітей, чтоб они од слова все виговорили, что в книжці стоїт, і ні черту не вимислили, даже і не допускают дітям, чтоб нікоє слово перемінили» [2, с.380]. Для уникнення догматизму Олександр Духнович пропонує реалізувати доступність у навчанні: «Учитель должен преподавати легко, вразумительно, і чувствительно, і любезно» [2, с.374]. Автор правильно вважає, що такий підхід буде сприяти свідомості й активності навчання: «Наставленіє легкое будет, если так преподаєтсѧ, чтоб єго ученики поняли, то єсть, порозуміли совершенно» [2, с.374]. Олександр Духнович не тільки декларує власні погляди, але і пропонує конкретні шляхи їх реалізації. Наприклад, важливого значення він надає різноманітному повторенню під час навчання: «Учитель должен ученика всегда іными вопросами випросити, а той іными словами отвічати повинен» [2, с.380].

Олександр Духнович прагнув народності освіти та виховання. Важливого значення він надавав навчанню на рідній мові (особливо у початковій школі), використанню у процесі виховання народних звичаїв, християнської етики: «Учителю такожде на совісті да будет, чтобї в дітях народолюбїє возбудиł і в сердца їх заскіпил любов к своей народности, ибо человек без народности подобен єсть скитающемся волку, которому всякий лїс отечеством єсть, гдї брашно находит. Первая об'язанность человека єсть ко Богу, друга же – к своему народу» [2, с.381].

Олександр Духнович виховання дитини розглядав комплексно у нерозривному взаємозв'язку духовного, розумового, фізичного й трудового виховання. З нашого погляду, Олександр Духнович розумів природовідповідність навчання та виховання достатньо широко, а освітній

процес як обов'язкову ланку розвитку природних задатків дитини: «Человік без виховання і наставлення, хоча і естествою добродітельми і силами обдарований, будет неспособним і непотребним, як земля, хоча лучшая, если не работается, производит один токмо бур'ян і пустую лободу. Як потрібно єсть землю добре виробити, чтобы плод принесла, так должно єсть і человека образовати, дабы он плодотворным был – як самому собі, так і обществу» [2, с.364]. Згідно природовідповідності Олександр Духнович ставить також вимогу враховувати у процесі навчання *індивідуальні особливості учнів*: «Учитель в преподаванні наук повинен внимати на большую часть учеников, однако так, чтобы і других не залишил» [2, с.379].

Таким чином, «Народная педагогія ...» Олександра Духновича – це перша і до того успішна на теренах вітчизняної педагогічної думки спроба дати систематичний виклад теорії навчання і виховання, яка за змістом, науковістю, принципами, підходами, повнотою, проблематичністю та аргументацією не тільки врахувала світовий досвід, зокрема європейський, а й продовжила кращі традиції попередників, значно їх поглибивши і розвинувши, набагато випередивши свій час і досягнувши більшістю своїх ідей рівня сучасності, а тому вона є неповторною сторінкою нашої сучасності і становить вагомий складовий скарбниці української педагогічної думки. Завдання освіти, навчання і виховання, на які вказував і які вирішував О.Духнович, співзвучні тим нинішнім завданням, які повинні вирішувати українська національна школа в часи розбудови незалежності й соборності нашої держави.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
2. Духнович О.В. Вибрані твори / Упорядкування Д.М.Федаки. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. – 568 с.

Анотація

Проаналізовано деякі педагогічні підходи видатного представника культурно-освітнього середовища Закарпаття середини XIX ст. Олександра Духновича, описаних у посібнику «Народная педагогія ...». Показано, що це був перший посібник з педагогіки для учителів народних шкіл, який у теперішній час не втратив своєї актуальності і значущості у галузі теорії навчання і виховання. Завдання освіти, навчання і виховання, на які вказував і які вирішував О.Духнович, співзвучні тим нинішнім завданням, які повинна вирішувати українська національна школа.

SUMMARY

Starosta V.I., Turyanitsa V.V.

O.DUKHNOVICH'S THE LARGE CREATION

The analysis is carried out of some pedagogical approaches of the outstanding representative of cultural-educational environment Transcarpathian of middle XIX of century O.Dukhnovich's, described in the manual «National Pedagogy ...». Is shown, that it was the first manual on pedagogics for the teachers of national schools on Ukraine, which in present time has not lost the urgency and importance in the field of the theory of training and education. The tasks of formation, training and education, which specified also which O.Dukhnovich decided, are conformable to those modern tasks, which should be decided by the Ukrainian national school.

Автори:

Староста Володимир Іванович, доктор пед. наук, професор кафедри фізичної та колоїдної хімії, професор кафедри педагогіки та психології (за сумісництвом);
Туряниця Василь Васильович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології

НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИЯ

ВЪ ПОМОЩЬ

УЧИЛИЩЪ И УЧИТЕЛЕЙ

СЛАВЯНИНЪ.

Написано

АЛЕКСАНДЕРЪ ДУХНОВИЧЪ.

ЧАСТЬ I

ПЕДАГОГИЯ ОБЩАЯ

—*—

Л Ъ В О В Ъ.

Типографъ Императорскаго Слѣдствіеннаго

1867.

Рис.1. Титульна сторінка посібника «Народная педагогія ...»